

Актуально

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2022/2023 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Метою освіти Закон визначає «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей». Отже, в результативній частині акценти зміщено із засвоєння знань і набуття конкретних умінь та навичок на розвиток компетентної мовної особистості учня, його інтелектуальних і творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, системи ставлень.

Моделна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Н. Голуб, О. Горошкіна) <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchalni-programy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrainska-mova/> повною мірою спрямовує діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей. Відповідно до програми розроблено й апробовано в школах, що долучилися до пілотного проекту, підручник, підготовлено календарне планування, яке вчитель може адаптувати з урахуванням потреб конкретного закладу освіти. Вона є базою для створення навчальної програми, за якою працюватимуть учителі-словесники конкретного закладу освіти.

Отже, рекомендований освітній документ цілком відповідає концепції Нової української школи, сучасним освітнім тенденціям, запитам суспільства. Перевагу цій програмі надали більшість авторських колективів, що підготували підручники для 5 класу.

Розвиток компетентної мовної особистості — це не супутній чи стихійний продукт процесу навчання, а його мета і результат.

Упродовж тривалого часу навчання української мови було зорієнтоване на накопичення знань відповідно до заданої наукової парадигми, що позбавляло цей знанневий багаж перспектив застосування його за межами школи. Зі зміною освітніх орієнтирів українська мова як шкільний предмет покликана бути засобом розвитку й соціалізації учнів. Нагальною вимогою часу є формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послугоування нею в різних сферах суспільного життя; надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості. Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з

інформацією, аналізувати, синтезувати, зіставляти, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвитку критичного мислення й емоційного інтелекту.

Важливе значення для формування компетентності «Навчання впродовж життя» мають оргдіяльнісні вміння. Тому вивчення кожної теми рекомендуємо починати з цілевизначення, що сприяє становленню цілеспрямованості, активізації внутрішніх мотиваційних резервів, умотивованості рефлексії, оскільки між цілевизначенням і рефлексією є логічний зв'язок, що забезпечує здатність учнів/учениць займати зовнішню позицію щодо свого «Я», критично оцінити себе, свою діяльність, виявити невикористані резерви, окреслити шляхи подальшого самовдосконалення. З огляду на це доцільно пропонувати завдання й запитання, які учні зможуть застосовувати як орієнтири в пошуках шляхів розв'язання щоденних життєвих проблем. Великого значення надаємо системній роботі з привернення уваги до життєвих проблем й усвідомлення їх важливості, спільному пошукові альтернативних думок і способів розв'язання їх, обговоренню пропозицій.

У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення, що дає змогу учням/ученицям розмежовувати власну й чужу позицію, зіставляти й оцінювати їх, формувати систему ставлень.

Життя переконує, що сьогодні людині не обов'язково все пам'ятати, оскільки пошук необхідної інформації технологізований, не становить труднощів і не є затратним у часі. Значно важливіше розуміти, яка саме інформація необхідна на цей момент і як пришвидшити пошук її. Тому цінними передусім є такі вміння: виявити і сформулювати проблему; швидко знайти інформацію, необхідну й достатню для розв'язання проблеми; оцінити, чи достатньо цієї інформації для розв'язання проблеми; у разі потреби з'ясувати, якої інформації бракує для розв'язання проблеми, використати зібрану інформацію для розв'язання проблеми.

Учитель має акцентувати увагу учнів на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам наголошування, правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо, тобто пріоритетним стає функційний аспект опанування мови.

Ураховуючи принципи доступності й доцільності, беручи до уваги результати опитування вчителів та учнів, у програмі змінено традиційний розподіл мовних тем: відомості з лексикології подано цілісно в 5 класі. Результати навчання в пілотному проєкті підтвердили правильність такої новації. Розділи «Будова слова» і «Словотвір» подано в 6 класі, щоб забезпечити цілісне сприймання важливої мовної теорії, показати учням зв'язок між будовою слова і його творенням. Крім того, у 6 класі під час вивчення морфологічних відомостей учні мають змогу долучитися до інтервального повторення (матеріал про творення тієї чи тієї частини мови).

Зміст мовленнєвої змістової лінії програми визначають такі розділи: «Інформація», «Текст», «Мовленнєві жанри», «Спілкування». Перелік тем кожного з розділів укладено так, щоб забезпечити формування у здобувачів освіти вмінь шукати потрібну інформацію, осмислювати зміст і форму тексту, оцінювати якість і достовірність інформації, ефективно комунікувати тощо. Саме ці вміння перевіряють експерти з питань освіти в межах міжнародного дослідження PISA.

Компетентний мовець має знати правила застосування мовних формул, за допомогою яких він може познайомитися і подружитися, з'ясувати або уточнити певну інформацію, пояснити, запросити, попросити вибачення, привітати когось або висловити співчуття тощо. Для цього введено до програми відомості про мовленнєві жанри — взірці мовної поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування. Актуальними в сучасних соціокультурних умовах є низка жанрів, зокрема комплімент, похвала; прохання, умовляння, благання, пропозиція; запрошення; згода, відмова; вибачення; подяка; привітання, смс-повідомлення тощо, з правилами побудови яких учні й учениці ознайомлюються в 5 класі. Комунікативна значущість, відповідність віковим особливостям учнів і стали критеріями добору жанрів.

Системний характер ознайомлення учнів з мовленнєвими жанрами забезпечує насамперед їх місце в освітньому процесі: водночас на спеціально відведених для конкретного жанру уроках і на уроках вивчення (закріплення, повторення, узагальнення тощо) мовної теорії.

Прикметною ознакою сучасного уроку української мови є широке й різноманітне використання текстового матеріалу — засобу навчання, що має значний дидактичний потенціал. Зміст текстів спрямовуємо на формування патріотизму, ціннісного ставлення до української мови, народу — носія мови, рідного краю, людських чеснот, утвердження моралі, розвитку емоційного світу учнів, естетичних смаків тощо. Фрагменти текстів, що їх застосовують як матеріал для вправ, спонукають учнів успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для їх віку життєвих проблем, аналізувати різні ситуації, висловлювати власне ставлення до явищ, подій або вчинків, визначати й характеризувати учасників спілкування; висловлювати свої почуття і враження від почутого й прочитаного; засвоювати морально-етичні й психологічні принципи взаємодії; виявляти емпатію тощо. Вправи і завдання, розроблені на текстовому матеріалі, мають передбачати також формування в учнів умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання. Це сприяє ефек-

тивній роботі з інформацією, критичному оцінюванню й інтерпретуванню її, розумінню тексту й підтексту, створенню якісних власних текстів різної жанрово-стильової належності, визначенню достовірності інформації, основної думки тексту, порушеної в ньому проблеми, переведенню тексту в інший формат (карту пам'яті, таблицю, схему, малюнок, колаж тощо).

Психологи довели, що вагомим чинником збудження пізнавального інтересу є його емоційне забарвлення. Для сучасних учнів особливо значущими є тексти, що викликають світлі почуття, позитивні емоції, спонукають жити в гармонії з довкіллям, дають змогу сформувати оптимістичне світосприймання, відчуття естетики мови. Тому варто врахувати це у процесі добору текстів.

Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами. Привертаємо увагу до іншої важливої проблеми — уміння працювати в команді, групі, парі та методів, що сприяють цьому.

Потреба формувати мовні навички XXI століття визначає, що доцільність системної роботи над збагаченням словника учнів. Це уведення в активний обіг власних українських лексем, слів, що називають різноманітні предмети і явища довкілля (водограй, бентежити, квапитися, осоння, жоржина, хідник тощо), увиразнюють мовлення, надають йому емоційності й естетичності.

Одним із викликів 2022/2023 навчального року є якість надання освітніх послуг в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією.

Об'єктивна потреба в застосуванні нового педагогічного досвіду (дистанційного навчання) зумовила розроблення вправ для набуття в учнів навичок самостійного й командного виконання навчальних вправ, а також вправ для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Оскільки дистанційне навчання можна здійснювати в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення виконання їх ураховуватиме особливості співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів.

Синхронний режим (коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі) передбачає співпрацю вчителя й учнів у реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасність, зворотність, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним. Ефективним вважаємо застосування інтерактивних вправ, розміщених на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Прикметною ознакою сучасного освітнього процесу є змішане навчання, що зумовлює використання традиційних і новітніх методик, які в результаті поєднання й змішування їх дають змогу реалізувати поставлені завдання. Змішане навчання передбачає зміщення акцентів із пасивного засвоєння знань до самостійного здобування їх, що сприяє розвитку самоосвітніх

умінь учнів. Необмежений доступ до інформації, зокрема навчальної, розміщеної на різноманітних електронних носіях, уможливило формування у здобувачів освіти вміння працювати з інформацією.

У цих умовах відбувається зміна видів діяльності суб'єктів освітнього процесу: можна не просто прослухати новий матеріал у дистанційному режимі, а й обговорити його. Це формує в учнів уміння працювати в команді, комунікабельність, активність, сприяє розвитку аналітичного й критичного мислення.

Змінену роль учителя в освітньому процесі: з ретранслятора навчальної інформації на порадника, консультанта, що передбачає інші функції його в освітньому процесі.

Гуманістичне спрямування освіти означає, що навчання української мови має змінити мовця, допомогти йому стати іншою, кращою людиною. Як зазначав Сенека, спочатку вчимося гарної моралі, а потім — мудрості, яка без гарної моралі засвоюється погано. Пам'ятаємо: читання, письмо, говоріння мають сенс лише тоді, коли вони роблять наших учнів людянішими. Допомагаючи їм у цьому, ми реалізуємо велику місію освіти — оздоровити наше суспільство і змінити світ на краще.

За підсумками вивчення кожного розділу доцільно проводити різні види тематичних робіт для поточної діагностики (формуального оцінювання навчальних досягнень учнів). З цією метою можна застосовувати тестові завдання (для перевірки знанневого ком-

понента), творчі роботи (написання есе, складання текстів різних жанрів, опрацьованих на уроках тощо), диктанти (для перевірки сформованості орфографічних, пунктуаційних умінь і навичок та здатності учнів/учениць сприймати тексти на слух). Кількість і види таких робіт на семестр учитель планує самостійно.

Для семестрового підсумку радимо провести комплексну діагностичну роботу, яка дасть змогу встановити рівні досягнення учнів/учениць, виявити результати за чотирма групами обов'язкових результатів навчання, виокремлених у Державному стандарті базової середньої освіти в (усна взаємодія, письмова взаємодія, робота з текстом, дослідження мовлення).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні видання, зокрема часописи «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», дописи в групі «Відділ навчання української мови та літератури» соціальної мережі Фейсбук.

Ніна ГОЛУБ,

**доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України;**

Олена ГОРОШКІНА,

**доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2022/2023 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У контексті сучасних освітніх завдань шкільна літературна освіта спрямована на розвиток компетентних учнів-читачів, прилучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприймання навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником у творі; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку і творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей.

Відтак пріоритетним завданням шкільної літературної освіти є розроблення її нового змісту та інноваційного навчально-методичного забезпечення. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та на основі Типової освітньої програми (2021) в Інституті педагогіки НАПН України підготовлено модельну навчальну програму «Українська література» для 5—6 кла-

сів закладів загальної середньої освіти (науковий керівник — Т. О. Яценко), якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Дидактико-методичний потенціал програми забезпечує можливість формування в процесі вивчення української літератури читацької і ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Цей результативний складник програми представлено в рубриці «Очікувані результати навчання». Її змістове наповнення розроблено згідно з визначеними та індексованими в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі (додаток № 2) чотирма групами вимог до обов'язкових результатів навчання учнів 5–6 класів. Їх конкретизацію щодо опрацювання навчального матеріалу кожного тематичного розділу модельних навчальних програм розкрито відповідно до встановленої в Державному стандарті послідовності:

1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання й використання інформації для досягнення жит-